

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ ІНСТИТУТ
МІНІСТЕРСТВА ЕКОНОМІКИ ТА З ПИТАНЬ
ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Дмитренко Надія Миколаївна

УДК: 331.52

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ ФОНДУ
ОПЛАТИ ПРАЦІ У СИСТЕМІ МАКРОПОКАЗНИКІВ**

Спеціальність: 08.02.03. – організація управління, планування і
регулювання економікою

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ - 2005

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Науково-дослідному економічному інституті Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України.

Науковий керівник – доктор економічних наук, професор

Бондар Інтерна Касянівна,

Науково-дослідний економічний інститут

Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, завідувач відділом

Офіційні опоненти: – доктор економічних наук, професор

Новіков Валерій Миколайович,

Інституту демографії і соціальних

досліджень НАН України, завідувач відділом

- кандидат економічних наук,

Ярошенко Ганна Василівна, вчений секретар

Науково-дослідного інституту праці та зайнятості

населення Міністерства праці та соціальної політики

України

Провідна організація – Інститут економічного прогнозування НАН

України, відділ моделювання економічного розвитку (м. Київ)

Захист відбудеться 21 квітня 2005 року о 14⁰⁰ годині на засіданні Спеціалізованої вченої ради Д 26.801.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук Науково-дослідного економічного інституту (НДЕІ) Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України (01601, м. Київ, бульвар Дружби народів, 28, 5-й поверх, зал засідань).

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці НДЕІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України (01601, м. Київ, бульвар Дружби народів, 28, перший поверх).

Автореферат розісланий “ ” березня 2005 року.

Вчений секретар

Спеціалізованої вченої ради,

доктор економічних наук

О. Ю. Рудченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Подолання кризових явищ в економіці України створюють реальні умови для підвищення доходів населення, насамперед, їх основної складової – оплати праці працюючих. Необхідність збільшення заробітної плати і, відповідно, фонду оплати праці (ФОП) обумовлюється державним курсом на побудову соціально орієнтованої економіки, досягнення нової якості життя громадян, подолання бідності. Важливість цих питань посилюється визначеною Урядом стратегією щодо формування в українському суспільстві потужного середнього класу.

Перехід до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку економіки вимагає істотного покращання якості трудового потенціалу, посилення творчої активності працівників. З оплатою праці пов'язане розширення ємності внутрішнього ринку для стимулювання вітчизняних товаровиробників, збільшення заощаджень населення як важливого джерела інвестицій в економічний розвиток. Нарешті, необхідність належної збалансованості економічних інтересів учасників виробництва потребує збільшення частки оплати праці у структурі суспільного продукту.

Таким чином, нові економічні цілі та стратегія державної політики підвищують актуальність обґрунтування регуляторних важелів у сфері оплати праці, державного регулювання ФОП, його прогнозування в системі макропоказників.

Важливі аспекти дослідження проблем реформування та регулювання заробітної плати, напрямів її підвищення та зменшення диференціації працюючих за її розмірами знайшли висвітлення та набули розвитку в працях багатьох українських та зарубіжних вчених. Водночас, протягом тривалої кризи в умовах знецінення вартості робочої сили, деформації усієї системи оплати праці, зменшення доходів працюючого населення (навіть у більшій мірі ніж падіння продуктивності праці) проблеми прогнозування ФОП на макрорівні і взагалі питання державного регулювання оплати праці не знайшли достатньо широкого розповсюдження у дослідженнях. Тому на сучасному етапі вивчення цих питань є особливо актуальним і має суттєве теоретичне і практичне значення.

Зв'язок теми з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в тісному зв'язку з науково-дослідними роботами НДЕІ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, зокрема з темами: "Наукові підходи до визначення та формування середнього класу в Україні" (2003 р., номер держреєстрації 0103U008427), де особисто автором розроблені пропозиції для встановлення показників-індикаторів при визначенні середнього класу; "Наукові підходи до розробки моделі визначення оптимальної величини державного соціального стандарту – мінімальної годинної заробітної плати у післякризовий період розвитку економіки" (2004 р., номер держреєстрації 0104U008417), в якій автором запропоновано методичні підходи до визначення мінімальної годинної заробітної плати.

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є наукове обґрунтування методичних підходів до прогнозування фонду оплати праці в системі макропоказників та розробка рекомендацій щодо вдосконалення механізму його державного регулювання у напрямі підвищення рівня життя населення та доведення до європейських стандартів.

Відповідно до цієї мети було поставлено і вирішено наступні завдання:

- висвітлена теоретична сутність категорій оплати праці у ринкових умовах;
- визначено показники оплати праці та їх соціально-економічна природа; узагальнено показники, які використовуються міжнародною та вітчизняною статистикою, системою національних рахунків;
- виявлено фактори, які визначають величину фонду оплати праці, запропоновано комплексний підхід до їх класифікації;
- здійснено системний аналіз динаміки та структури фонду оплати праці;
- розроблено методичні підходи до прогнозування фонду оплати праці та алгоритм його розрахунку;
- обґрунтовано складові організаційно-економічного механізму державного регулювання фонду оплати праці на сучасному етапі економічного розвитку та розроблено практичні рекомендації щодо підвищення ефективності такого регулювання;

Об'єктом дослідження є сфера оплати праці в Україні, а його *предметом* - теоретичні, методичні і практичні питання формування і прогнозування ФОП.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є системний підхід розгляду ролі заробітної плати у сукупності відносин відтворення трудового потенціалу України. У дисертаційному дослідженні використовуються метод факторного аналізу причинно-наслідкових залежностей – при оцінці тенденцій формування динаміки та структурних зрушень ФОП; балансовий метод – при аналітичному дослідженні грошових доходів і витрат домогосподарств; метод структурних порівнянь – при визначенні регіональних особливостей ФОП, середньої заробітної плати, середньооблікової чисельності працівників; індексний метод – при аналізі динаміки номінальної та реальної заробітної плати; методи кореляційного аналізу факторів та економетричного моделювання – при побудові рівняння залежності між цими чинниками; статистичні методи (у тому числі групувань, зіставлень, графічний, табличний) – при розробці схем, графіків, таблиць та додатків.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна основних положень, які обґрунтовуються в дослідженні, полягає в наступному:

одержано вперше:

розроблено методичні підходи до прогнозування ФОП на макрорівні (у тому числі за категоріями працюючих, видами економічної діяльності, регіонами, у розрізі бюджетної та небюджетної сфер), на основі яких побудовано алгоритм розрахунків цього показника на коротко- та середньострокову перспективу. Це

дозволить підвищити рівень обґрунтованості прогнозування вказаного макропоказника;

розроблено двофакторну модель прогнозування ФОП за видами економічної діяльності, яка враховує прогнозні обсяги ВВП та очікуваний розмір мінімальної заробітної плати. Обґрунтованість обраних факторів (як найбільш суттєвих за впливом на результативний показник) практично підтверджено результатами регресійного аналізу. Використання моделі дасть можливість визначити на перспективу обсяги ФОП у розрізі окремих видів економічної діяльності;

удосконалено:

класифікацію факторів впливу на ФОП, зокрема, запропоновано методичний підхід на основі одночасного використання 3-х критеріїв: за інтересами суб'єкта – носія соціально-трудова відносин (держави, підприємства, найманого працівника); за характером впливу на ФОП; за належністю до певної сфери суспільного життя. На відміну від існуючих підходів це дозволить комплексно розглядати більшість зовнішніх і внутрішніх, економічних і позаекономічних факторів як на макро-, так і на мікрорівні;

організаційно-економічний механізм державного регулювання ФОП з визначенням таких основних напрямів, як покращання правового захисту та контролю з боку держави у сфері заробітної плати та зайнятості найманих працівників; створення сприятливих умов для ефективного формування ФОП. Відмінною особливістю побудови вказаного механізму є поєднання прямих та непрямих методів регулювання, що забезпечить мотиваційну основу реформування у сфері заробітної плати;

методику розрахунку вартості робочої сили найманого працівника, яка поряд з таким параметром, як фонд життєвих засобів, необхідний для відтворення робочої сили, враховує витрати на соціальне страхування та професійну підготовку фахівця, а також рівень доходності виробництва. На її основі здійснено відповідні розрахунки вартості робочої сили;

дістало подальшого розвитку:

понятійний апарат щодо визначення основних показників оплати праці у вітчизняній статистиці, зокрема, національному рахівництві. Відмінним від діючих теоретико-методичних підходів є розмежування у тлумаченні категорій “оплата праці” та “фонд оплати праці”. Так, якщо під оплатою праці розуміється ціна робочої сили, то фонд оплати праці виступає як основна, проте не єдина складова цієї категорії;

напрями державного прогнозування показників оплати праці, зокрема, запропоновано прогнозування: розподілу працівників за розмірами заробітної плати; зведеного показника середньої заробітної плати по великих, середніх та малих підприємствах; вартості, ціни робочої сили та частки оплати праці у собівартості продукції тощо, що дозволить сформувати систему показників, достатню для коректного прогнозування у сфері оплати праці.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що положення та висновки даного дослідження були задіяні і можуть бути використані в діяльності органів законодавчої та виконавчої влади при обґрунтуванні державного регулювання ФОП та прогнозуванні його величини, розробці системи заходів, спрямованих на посилення дієвості механізму державного регулювання у сфері заробітної плати, підвищення її рівня, подолання бідності та розвитку середнього класу, поступового досягнення міжнародних стандартів життя.

Теоретичні положення, методичні рекомендації, отримані в процесі дослідження, та аналітичні матеріали щодо динаміки ФОП, прогноз його величини та розміру номінальної і реальної заробітної плати були використані Міністерством економіки та з питань європейської інтеграції України при розробці Державної програми економічного та соціального розвитку на 2004 рік, прогнозів економічного та соціального розвитку на коротко- та середньострокову перспективу, а також при формуванні позицій щодо соціально важливих нормативно-правових актів держави (довідка № 60-28/595 від 13.12.2004 р.); Міністерством праці та соціальної політики України - при підготовці пропозицій щодо формування державної політики у сфері доходів населення, державних соціальних стандартів та гарантій, зайнятості, а також реалізації Основних напрямів політики щодо грошових доходів населення, Концепції дальшого реформування оплати праці та інших законодавчих і нормативно-правових актів (довідка № 024-181 від 13.12.2004 р.); Кабінетом Міністрів України - при розробці методики проведення актуарних розрахунків у системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та у процесі підготовки методики прогнозних розрахунків обсягу ФОП (довідка № 26-7572 № 10.12.2004 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є закінченим науковим дослідженням, самостійно виконаним автором, яке має наукове і практичне значення.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні та практичні результати дослідження було викладено на науково-практичних конференціях “Управління економікою в ринкових умовах в контексті стратегічних напрямів розвитку України до 2011 року” (м. Київ, 2003 р.) та “Теорія і практика розвитку корпоративного сектора економіки України в контексті Цілей Тисячоліття та світової глобалізації” (м. Київ, 2004 р.), а також міжнародному семінарі “Соціальний діалог як фактор соціального розвитку під час перехідного періоду” (м. Варшава, 2002 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження викладено у 9 публікаціях загальним обсягом 3,9 д.арк., з них 6 статей – у наукових фахових виданнях (в тому числі 5 одноосібних публікацій та 1 у співавторстві). Особисто автору належить 3,6 д.арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаних джерел (179 найменувань). Основний зміст

дисертаційної роботи викладено на 193 сторінках комп'ютерного тексту; робота містить 11 таблиць, 17 рисунків, 63 додатки.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У першому розділі “**Теоретико-методичні основи категорій оплати праці в ринкових умовах**” на базі узагальнення наукових здобутків вітчизняних та зарубіжних вчених досліджено теоретичні та методичні питання щодо визначення категорій “вартість робочої сили” та “ціна робочої сили”; процес формування заробітної плати; виявлення економічної сутності показника ФОП та ролі держави в процесі його регулювання; характеристики системи показників оплати праці; класифікації чинників, які впливають на величину ФОП; основних етапів розвитку нормативно-правової бази у сфері оплати праці в умовах економічних трансформвань.

В дисертації доведено, що основоположною категорією у сфері оплати праці слід вважати вартість робочої сили, яка відображає суспільно необхідні витрати на відтворення робочої сили і віддзеркалює рівень збалансованості економічних інтересів між роботодавцем і найманим працівником з урахуванням цінності трудових послуг для суспільства. В Україні моніторинг вартості робочої сили запроваджено з 1997 року. Проте, фактично відслідковуються саме витрати роботодавця на її наймання, тобто ціна товару робоча сила. Відповідно до вказаного обстеження, витрати підприємств на робочу силу у розрахунку за одну оплачену годину становили у 2001 році лише 3,82 грн., тобто у 20-30 разів менше ніж у економічно розвинених країнах.

З метою удосконалення досліджень величини вартості робочої сили автором запропоновано методикау розрахунків середньої вартості робочої сили некваліфікованого працівника, працівника, який отримав певну професійну підготовку, та індивідуальної вартості робочої сили.

Важливою складовою теоретичного вивчення категорій оплати праці є обґрунтування процесу формування заробітної плати як основного елемента ціни робочої сили. Виходячи із сучасних теоретичних уявлень щодо цієї категорії, автором виявлено кілька важливих етапів її формування, які включають визначення: вартості фонду життєвих засобів; існуючої диференціації вартості робочої сили; корисності послуг праці для підприємця; співвідношення попиту та пропозиції на робочу силу; індивідуальних результатів праці; індивідуального заробітку з урахуванням його питомої ваги у ціні робочої сили.

Виходячи з цього, заробітна плата конкретного працівника визначатиметься як функція від таких параметрів, як розмір мінімальної заробітної плати по даному підприємству з урахуванням її величини на державному, галузевому, регіональному рівнях (МЗПп); складність (С), важкість (В) та інші умови праці (У), а також результати праці (Р); рівень використання робочого часу на підприємстві (ВРЧ) та рівень його доходності від господарської діяльності (Д):

$$\text{СЗП} = f(\text{МЗПп}; \text{С}; \text{В}; \text{У}; \text{Р}; \text{ВРЧ}; \text{Д}) \quad (1)$$

Узагальнюючим показником заробітної плати є ФОП. На макроекономічному рівні він виступає як частина створеного суспільством протягом року продукту, що розподіляється серед працюючого населення у формі заробітної плати. Автором досліджена принципова різниця у економічній сутності ФОП і показника “оплата праці” у системі національних рахунків (СНР). ФОП як сума заробітних плат працівників являє собою частину ціни робочої сили. У СНР оплата праці відображає загальні витрати роботодавців на робочу силу, тобто саму її ціну. Отже ці показники несуть різне змістовне навантаження. Вони не є тотожними та взаємозамінними, а в залежності від конкретної мети аналізу та прогнозу оплати праці мають використовуватися окремо або доповнюючи одне одного.

Ефективне регулювання та прогнозування заробітної плати потребує найбільш повного охоплення усієї сукупності чинників її зростання і обґрунтованої їх класифікації. Тому саме комплексний підхід до групування з використанням якомога більшої кількості критеріїв дозволить виявити дію кожного чинника і визначити його місце та взаємозв'язки у загальній системі факторів, які впливають на динаміку й структурні зміни ФОП. Автором обґрунтовано класифікацію на базі одночасного використання трьох критеріїв (за інтересами суб'єкта-носія соціально-трудова відносин, за характером впливу на ФОП, за належністю до певної сфери суспільного життя), що дозволяє досліджувати разом 12 груп, які охоплюють переважну кількість факторів впливу на ФОП на усіх рівнях господарювання. При цьому більшість факторів, які можуть бути виявлені за допомогою інших відомих критеріїв, також знайде належне місце у запропонованій тривірневій системі чинників.

В умовах суттєвого погравлення вітчизняного виробництва і збільшення обсягів ВВП темпи зростання та оптимізація структури ФОП все більшою мірою залежать від посилення державного регулювання оплати праці. Проте дослідження нормативно-правового забезпечення державної політики щодо оплати праці свідчить, що його розвиток відстає від темпів позитивних зрушень у виробництві і не в повній мірі відповідає потребам соціально-орієнтованої економіки і становленню середнього класу. Таким чином, першочерговим завданням стає удосконалення нормативно-правової бази у сфері оплати праці у напрямі більш активного впливу держави на вдосконалення розподільчих відносин, підвищення мотивації працівників до продуктивної праці, виправлення існуючих диспропорцій у системі оплати праці тощо.

У другому розділі **“Аналіз структури та динаміки фонду оплати праці”** викладений системний аналіз тенденцій у формуванні ФОП як на великих і середніх, так і на малих підприємствах України, визначено залежності величини його приросту від окремих факторів, враховуючи їх галузеві (видові) та регіональні особливості.

Аналіз показників оплати праці виконано за період післякризової стабілізації економіки і її подальшого зростання. У досліджуваному періоді набула характеру тенденції ціла низка позитивних зрушень у вказаній сфері:

- відбувалося неухильне зростання загального ФОП (у 2,4 раза за 1999-2003 роки) та його складових, а також середньомісячної номінальної заробітної плати працівників (у 3 рази). Останній показник у 2002 році вперше перевищив величину прожиткового мінімуму для працездатної особи (на 3,1 %), а у 2003 році – більше ніж на чверть;

- у 2000 році вперше за багаторічний період ринкових перетворень відбулося перевищення темпами росту номінальної заробітної плати (129,6 %) індексу середніх цін на товари та послуги (128,2 %). Впродовж наступних трьох років це набуло характер тенденції;

- помітно збільшувалася мінімальна заробітна плата (з 74 грн. на початку 1999 року до 205 грн. наприкінці 2003 року, тобто у 2,7 раза);

- скорочувалася частка штатних працівників з нарахованою заробітною платою не вище прожиткового мінімуму (з 72,6 % у 2000 році до 49,7 % у 2003 році);

- починаючи з 2001 року, виявилася тенденція до зростання реальної заробітної плати. В останні два роки воно випереджало динаміку реального ВВП. Відповідна різниця у темпах росту складала 5,8 % (за даними 2003 року) тощо.

Водночас, позитивні досягнення останніх років не можуть вважатися достатніми, оскільки у сфері оплати праці ще мають місце чимало негативних явищ і процесів, які є наслідком минулої кризи, а також недостатньої ефективності державного регулювання в цій сфері:

- темпи росту загального ФОП та його основної складової – фонду оплати праці штатних працівників – в цілому за період 1999-2003 років були нижчими порівняно з відповідним зростанням ВВП, тобто менше ніж дозволяли досягнення у виробництві;

- залишилися диспропорції в оплати праці у розрізі категорій працюючих. Не досягнуто належної пропорційності у динаміці окремих складових елементів фонду оплати праці штатних працівників (найбільш повільно зростав фонд основної заробітної плати);

- прискорене зростання обсягу відрахувань від фонду оплати праці штатних працівників (у 3,6 раза за п'ять років) суттєво випереджало темпи росту фактично виплаченого фонду оплати праці (2,2 раза). Це свідчить про стійку тенденцію до посилення податкового навантаження на заробітну плату;

- спостерігалася погіршення регіональної структури фонду оплати праці штатних працівників;

- у малому підприємстві зберігалася значна нерівномірність у розподілі ФОП між видами економічної діяльності.

- заниженою залишалася ціна робочої сили відносно її вартості, про що свідчить низька питома вага оплати праці в структурі ВВП за категоріями доходів. Протягом 1999-2001 років вона зменшилася на 5,8 відсоткового пункту і лише в останні два роки почала зростати (45,3 % у 2003 році), але не досягла рівня 1998 року (48,1 %);

- середній рівень заробітної плати (особливо у бюджетній сфері) зберігався низьким. Його загальне зростання відбувалося в основному за рахунок високо- та середньооплачуваних верств працівників. Водночас, частка працівників з нарахованою заробітною платою не вище мінімального розміру збільшилася з 9,7 % у 1998 році до 14,6 % у 2003 році;

- вкрай повільно відбувалося наближення до прожиткового мінімуму мінімальної заробітної плати, яка у 2003 році складала лише 56,2 % від його величини;

- не знайшла остаточного вирішення проблема погашення заборгованості із заробітної плати, зменшення міжрегіональної і міжгалузевої диференціації останньої;

- в усіх регіонах без винятку відбувалося неперервне зменшення середньооблікової чисельності штатних працівників (в цілому по країні на 22,6 % за п'ять років) тощо.

У складі проведеного аналізу здійснено оцінку впливу таких факторів, як середньомісячна заробітна плата та середньооблікова чисельність найманих працівників, на утворення щорічного приросту ФОП (табл. 1, 2). Розклад вказаного приросту як на великих і середніх, так і малих підприємств виявляє, що визначальний вплив при його формуванні впродовж 1999-2003 років справляло зростання заробітної плати, а вплив скорочення чисельності працівників був значно меншим.

У цьому розділі також виявлено і досліджено три основні напрями впливу збільшення ФОП на зростання обсягів виробництва та ВВП: через посилення виробничих факторів, через стимулювання попиту на внутрішньому ринку та через збалансування інтересів основних учасників виробництва. Проте за результатами аналізу темпи зростання ФОП на сьогодні залишаються надто повільними для активного впливу на розвиток виробництва за будь-яким з напрямів.

Саме загострення значної кількості проблем у сфері оплати праці свідчить, що особливу актуальність зараз набуває розробка та впровадження цілісного механізму державного регулювання в цій сфері, важливою складовою якого є прогнозування ФОП.

У третьому розділі **“Обґрунтування прогнозу фонду оплати праці та механізму його регулювання”** досліджуються питання прогнозування обсягів ФОП та вдосконалення механізму державного регулювання цього макроекономічного показника. Розроблено сучасні науково-методичні підходи та алгоритм прогнозних розрахунків ФОП на макрорівні. Обґрунтовано основні напрями реформування національної моделі зарплатоутворення з метою підвищення впливу регуляторної функції держави на формування в Україні соціально орієнтованої ринкової економіки.

Автором розроблено методичні підходи до прогнозування на макрорівні величини ФОП на коротко- та середньострокову перспективу, у тому числі за категоріями працюючих, за видами економічної діяльності, за регіонами, у розрізі

бюджетної та небюджетної сфер. При цьому з метою підвищення точності прогнозу ФОП обґрунтовується ідея поєднання методів екстраполяції рядів динаміки, експертних оцінок, а також факторного аналізу, який дозволяє оцінити вплив окремих факторів на його величину.

Прогнозування річного обсягу загального ФОП за категоріями працюючих пропонується розраховувати як суму фондів оплати праці робітників, службовців, працівників сільського господарства та малих підприємств, військовослужбовців. Величина кожної із складових ФОП розраховується виходячи із відповідних прогнозних показників середньомісячної заробітної плати і середньооблікової чисельності працівників даної категорії.

Зважаючи на суттєві відмінності щодо факторів формування ФОП у бюджетній та небюджетній сферах, автором запропоновано здійснювати окремі прогнозні розрахунки цих складових частин фонду оплати праці штатних працівників. ФОП працівників бюджетної сфери пропонується визначати на основі динаміки підвищення мінімальної заробітної плати, яка виступає як основний зарплатоутворюючий чинник у бюджетній сфері, а не бюджетної - розраховувати у два етапи з метою оцінки впливу двох основних факторів його формування - прогнозних обсягів валової доданої вартості (ВДВ) та підвищення мінімальної заробітної плати.

Прогнозування ФОП у розрізі окремих видів економічної діяльності пропонується здійснювати на основі системи рівнянь, яка відображає залежність величини ФОП кожного виду діяльності від відповідної динаміки ВДВ та законодавчо визначеного розміру мінімальної заробітної плати.

Запропонований автором підхід до прогнозування ФОП у розрізі регіонів формується на основі використання його фактичної регіональної структури протягом звітного періоду та співвідношення динаміки фондів оплати праці окремих регіонів до динаміки ФОП у цілому по країні. Прогнозування за цим методом має здійснюватися у три етапи. На першому етапі розраховується прогнозні величини фондів оплати праці регіонів на базі регіональної структури ФОП. На другому етапі вони визначаються на базі фактичних коефіцієнтів, що відображають співвідношення темпів зростання фонду оплати праці кожного регіону до темпів росту ФОП у цілому по країні. На третьому етапі розраховуються остаточні прогнозні обсяги вказаних фондів як середня арифметична від відповідних показників, отриманих у результаті двох попередніх етапів.

Прогнозування загального ФОП по Україні (y) на середньострокову перспективу автор пропонує здійснювати на основі економетричної двофакторної моделі, побудованої за допомогою прикладної програми Eviews 3, яка відображає залежність величини ФОП від динаміки ВВП (x_1) та розміру мінімальної заробітної плати (x_2). Модель має такий вигляд:

$$y = 0,195505x_1 + 153,6423x_2 - 3481,511 \quad (2)$$

Результати прогнозування за цією моделлю за трьома варіантами в залежності від розміру мінімальної заробітної плати представлені у табл. 3.

**Розрахунок прогнозних показників ФОП до 2008 року
на основі запропонованої економетричної моделі**

Показники	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.
ВВП номінальний, млн. грн.	357700	399700	447800	501200
Прогнозний розмір мінімальної заро-бітної плати, грн. у тому числі:				
1. за консервативним варіантом	249	269	287	303
2. за цільовим варіантом	315	441	491	535
Прогнозна величина ФОП, млн. грн. у тому числі:				
1. за консервативним варіантом	104701,6	115985,6	128155,0	141053,2
у % до попереднього року	113,8	110,8	110,5	110,1
2. за цільовим варіантом	114841,9	142412,1	159498,0	176698,2
у % до попереднього року	124,8	124,0	112,0	110,8

Джерело: власні розрахунки на підставі даних Держкомстату України

Автором пропонується відновлення застосування на макроекономічному рівні довгострокового прогнозування ФОП, яке у перспективі виступатиме одним з найважливіших важелів державного регулювання економіки, а також обґрунтовується принцип побудови збалансованої гіпотетичної моделі визначення оптимальної траєкторії зміни ФОП на довгострокову перспективу, виходячи із прогнозу основних макропоказників і пропорцій відтворення, здійсненого на базі даних міжгалузевого балансу з урахуванням динаміки попиту і пропозиції тощо. При цьому базовим орієнтиром буде показник зарплатоємкості.

Запропоновані напрями удосконалення державного регулювання ФОП на основі раціонального поєднання традиційних та нетрадиційних підходів автор умовно об'єднує у дві групи: перша – покращання правового захисту та контролю з боку держави у сфері заробітної плати і зайнятості найманих працівників, друга - створення сприятливих економічних умов для формування ФОП (рис. 1).

У межах першої групи напрямів слід забезпечити удосконалення та реформування традиційних елементів державного регулювання заробітної плати, передбачених чинним законодавством, зокрема, прискорення наближення мінімальної заробітної плати (МЗП) до прожиткового мінімуму, зміни її структури; запровадження єдиної тарифної сітки у бюджетній сфері; удосконалення системи оплати праці керівників державних підприємств та порядку визначення ФОП підприємств-монополістів, механізму індексації грошових доходів; підвищення

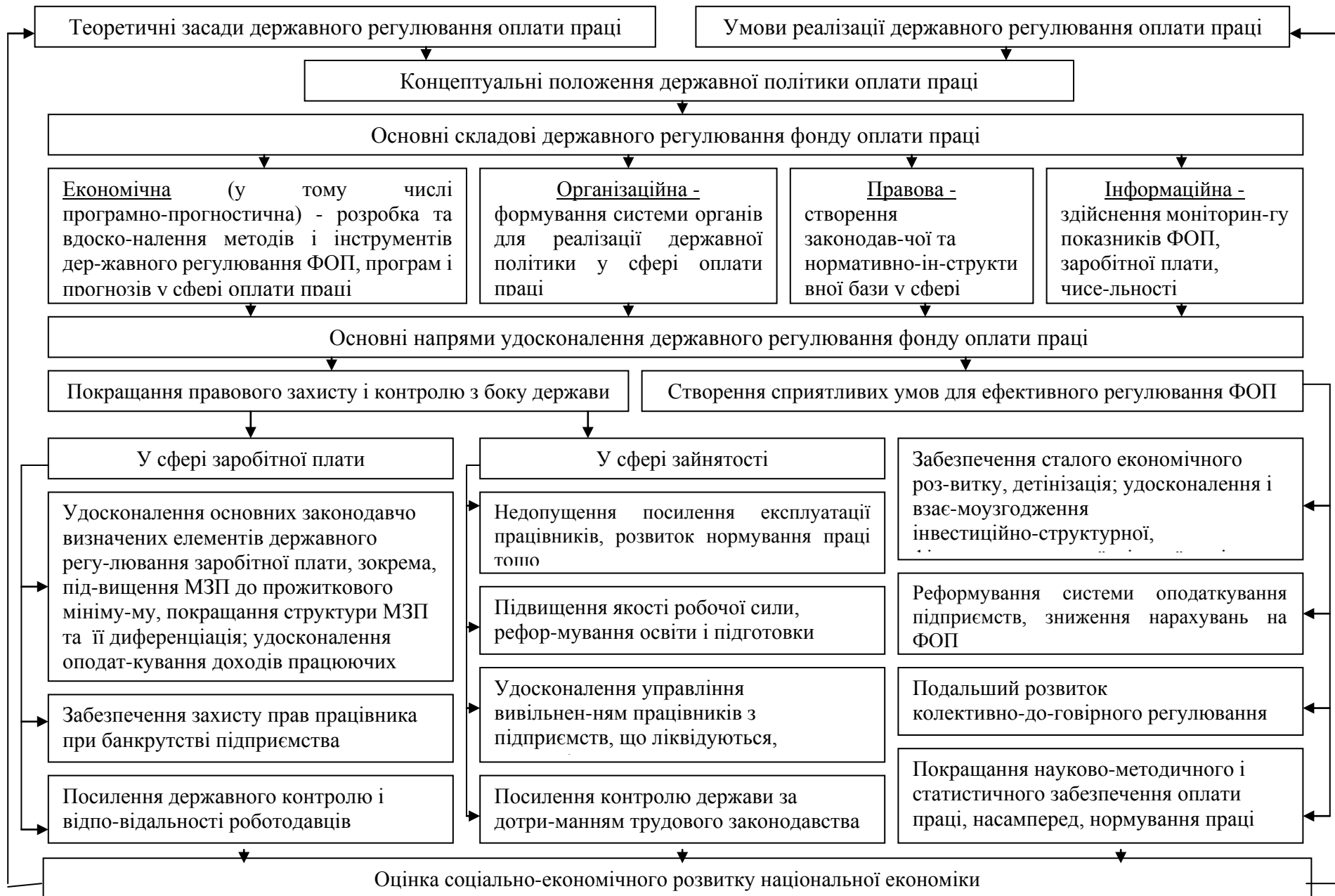

Рис. 1. Організаційно-економічний механізм державного регулювання фонду оплати праці

ефективності функціонування ринку праці, стимулювання підвищення якості робочої сили; удосконалення управління процесами вивільнення працівників з підприємств, що реструктуруються; посилення контролю і відповідальності роботодавців у сфері заробітної плати тощо.

Друга група охоплює стабільне зростання основних макроекономічних показників, удосконалення та взаємоузгодження інвестиційно-структурної, фінансово-кредитної, цінової політики; “детінізацію” економіки, реформування системи оподаткування доходів як фізичних осіб, так і підприємств, у т.ч. зменшення нарахунків на ФОП; подальший розвиток колективно-договірного регулювання оплати праці; покращання методичного і статистичного забезпечення у цій сфері, підвищення наукової обґрунтованості прогнозів ФОП тощо. У рамках вказаних напрямів пропонується реформування найбільш важливих складових механізму державного регулювання ФОП, насамперед, програмно-прогностичного.

ВИСНОВКИ

Дисертаційна робота спрямована на розв’язання важливої економічної проблеми прогнозування ФОП та забезпечення ефективного державного регулювання цього макроекономічного показника. Виконане дослідження дає змогу зробити наступні висновки.

1. Відсутність обґрунтованої державної політики щодо оплати праці на фоні загального економічного зростання призвела до того, що заробітна плата перестала виконувати свої базові економічні функції – забезпечувати відтворення робочої сили, бути регулятором ринку праці та стимулом до праці. Це зумовило необхідність посилення державного регулювання оплати праці та удосконалення прогнозування ФОП, що дозволить розробити комплекс заходів щодо формування потужного середнього класу в Україні на основі моделювання процесів у соціально-трудої сфері.

2. У результаті уточнення теоретико-методологічних підходів щодо визначення категорій оплати праці у зв’язку із запровадженням національного рахівництва в Україні виявлено принципову різницю у тлумаченні “оплати праці” у СНР, що відображає ціну робочої сили, та “ФОП”, який є частиною цієї ціни. Крім того, аналіз свідчить про недостатню обґрунтованість визначення категорії “вартість робочої сили” у вітчизняній статистиці, яка трактує її як фактичні витрати роботодавця на робочу силу, тобто ціну робочої сили.

3. Середню вартість робочої сили некваліфікованого працівника доцільно визначати на основі врахування традиційного для даного етапу розвитку фонду життєвих засобів, об’єктивно необхідних для відтворення робочої сили, витрат на соціальне страхування та рівня доходності виробництва. Вартість робочої сили кваліфікованого працівника, крім вказаних параметрів, має враховувати середні витрати на професійну підготовку. На відміну від останньої індивідуальна вартість робочої сили базується на індивідуальному коефіцієнті професійно-кваліфікаційного рівня та результатах господарської діяльності

конкретного підприємства. Такі розрахунки дозволять реально оцінити вартість робочої сили та будувати на її базі принципово нову систему оплати праці.

4. Класифікацію чинників, від яких залежать обсяги ФОП, пропонується здійснювати комплексно з використанням якомога більшої кількості критеріїв, що дозволить одночасно розглядати ці чинники на усіх рівнях господарювання. Основними критеріями класифікації пропонуються наступні: інтереси суб'єкта - носія соціально-трудоких відносин, характер впливу на ФОП, належність до певної сфери суспільного життя.

5. Попри незаперечні позитивні досягнення в економіці, які спостерігаються починаючи з 1999 року, у системі оплати праці навіть на фоні кількісного зростання основних показників заробітної плати відчутно посилюються окремі негативні тенденції, які виникли з початку ринкових реформ, зокрема деформації у структурі ФОП, динаміці і розподілі найманих працівників, низький рівень заробітної плати та її необґрунтована диференціація, зростання податкового навантаження на неї та, відповідно, її "тінізація" тощо. Таке становище сформувалося під впливом руйнації системи нормування та організації праці і заробітної плати, недостатньо ефективного державного і колективно-договірного регулювання заробітної плати та невиваженої податкової політики.

6. Вплив зміни ФОП на зростання обсягів виробництва та ВВП реалізується через посилення виробничих факторів, стимулювання попиту на внутрішньому ринку, збалансування економічних інтересів основних учасників виробництва. Проте, як показує аналіз, процес зростання ФОП відбувається надто повільно, тому його відповідний вплив за усіма напрямками залишається слабким. За умов активізації урядових рішень щодо прискорення динаміки ФОП можливим стане перетворення його на ефективний стимулятор розвитку вітчизняного виробництва.

7. З метою формування системи показників, яка найбільш повно відображатиме сферу оплати праці для коректного її прогнозування, доцільно доповнити основні напрями державного прогнозування показників оплати праці прогнозуванням вартості і ціни робочої сили, ФОП за видами економічної діяльності і формами власності, розподілу працівників за розмірами заробітної плати, частки оплати праці у собівартості продукції, а також уточнення методики розрахунків середньої заробітної плати, зокрема, шляхом переходу на зведений показник по великих, середніх та малих підприємствах. Запровадження вказаної системи вимагає удосконалення методичного забезпечення та організації статистичного обліку оплати праці, розподілу функцій між органами виконавчої влади, які здійснюють прогнозування показників оплати праці, підвищення ефективності їх діяльності тощо.

8. З метою підвищення наукової обґрунтованості прогнозування ФОП на макрорівні необхідно забезпечити високий рівень деталізації розрахунків. Отже доцільно здійснювати прогнозування цього макропоказника не тільки у цілому по економіці, але й окремо за категоріями працюючих, за видами економічної діяльності, за регіонами, а також у розрізі бюджетної та небюджетної сфери.

Запропоновані методичні підходи базуються на поєднанні таких основних методів прогнозування, як екстраполяція та експертні оцінки, з факторним аналізом змін вказаного макропоказника. Для прогнозування величини ФОП на середньострокову перспективу доцільно використовувати метод моделювання, який дозволяє побудувати двофакторну модель, що включає найбільш важливі чинники формування ФОП - зростання ВВП та зміну законодавчо затвердженого розміру мінімальної заробітної плати. Результати прогнозу за цією моделлю показують, що до 2008 року спостерігатиметься уповільнення динаміки ФОП як за консервативним, так і за цільовим варіантами прогнозу. При цьому питома вага цього показника у ВВП (за цільовим варіантом) матиме тенденцію до повільного зростання.

Для розрахунку ФОП за окремими видами економічної діяльності пропонується система рівнянь, які відображають залежність величини ФОП кожного виду діяльності від прогнозних величин валової доданої вартості та мінімальної заробітної плати.

9. До основних складових механізму державного регулювання ФОП доцільно віднести організаційне, правове, інформаційне, економічне (насамперед, програмно-прогностичне) забезпечення. Як найбільш важливі напрями удосконалення вказаного механізму пропонуються: покращання правового захисту та контролю у сфері оплати праці і зайнятості; створення сприятливих умов для ефективного формування ФОП. У їх складі особливе значення мають: реформування основних законодавчо визначених елементів державного регулювання заробітної плати, зокрема, наближення МЗП до прожиткового мінімуму, недопущення посилення експлуатації працівників, посилення контролю держави за дотриманням трудового законодавства, удосконалення системи оподаткування тощо. Оптимальне поєднання традиційних методів та інструментів регулювання з нетрадиційними підходами забезпечить найповніше виконання заробітною платою притаманних їй функцій.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ РОБІТ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

В наукових фахових виданнях:

1. Лазебна М.В., Балабушка Н.М. Структурні зрушення та рівень доходів та витрат населення в 2000 році // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип. 12. / Наук. ред. І.К. Бондар. - К., 2001. - С.111-115 (особистий внесок: здійснено аналіз номінальної та реальної заробітної плати - 0,3 д.а.).

2. Балабушка Н.М. Проблеми в системі оплати праці та перспективи їх вирішення у середньостроковому періоді // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип. 18. / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2002. - С. 112-115 (0,4 д.а.).

3. Дмитренко Н.М. Заборгованість із виплати заробітної плати: стан та перспективи погашення // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип. 23. / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2003. - С. 76-81 (0,6 д.а.).

4. Дмитренко Н.М. Доходи працюючого населення України у 2002 році: основні тенденції та перспективи // Трансформаційні процеси у соціальній сфері: Збірник наукових праць. НАН України. Інститут економіки. / Відп. ред. В.М. Новіков – К., 2003. - С. 37-45 (0,5 д.а.).

5. Дмитренко Н.М. Окремі теоретико-методичні підходи до прогнозування фонду оплати праці на макроекономічному рівні // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип. 11 (42) . / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2004. - С. 87- 91 (0,5 д.а.).

6. Дмитренко Н.М. Оплата праці найманих працівників на малих підприємствах України // Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць. – Вип.12 (43). / Наук. ред. І.К. Бондар. – К., 2004. - С. 60-64 (0,5 д.а.).

В інших виданнях:

7. Дмитренко Н.М. Деякі питання щодо удосконалення системи оплати праці працівників середніх та великих підприємств //Збірник тез науково-практичної конференції “Управління економікою в ринкових умовах в контексті стратегічних напрямів розвитку України до 2011 року”. – К., 2003. - С. 38-40 (0,2 д.а.).

8. Дмитренко Н.М. Питання класифікації факторів зростання фонду оплати праці // Реалізація Цілей Розвитку Тисячоліття ООН в Україні: подолання бідності та підвищення життєвого рівня населення: Збірник наукових праць. / За ред. проф. В.М. Новікова. – НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень НАНУ, 2004. - С. 62-66 (0,3 д.а.).

9. Дмитренко Н.М. Сучасні підходи до встановлення мінімальної заробітної плати в Україні // Збірник тез II науково-практичної конференції “Управління економікою в ринкових умовах в контексті стратегічних напрямів розвитку України до 2011 року”. – К., 2004. - С. 131-135 (0,3 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Дмитренко Н. М. Науково-методичні підходи до прогнозування фонду оплати праці у системі макропоказників. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.02.03. – організація управління, планування і регулювання економікою. – Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України, Київ, 2005.

Дисертація присвячена теоретичним, методичним і практичним питанням прогнозування величини фонду оплати праці у системі макроекономічних показників та удосконалення державної овання оплати праці в умовах зростаючої економіки.

У дисертаційній роботі розкрито економічну сутність категорій оплати праці, зокрема, їх місце у системі національних рахунків; досліджено основні фактори, які

впливають на величину фонду оплати праці, концептуальні підходи до прогнозування та регулювання оплати праці; проведено аналіз формування динаміки та структури фонду оплати праці. Розроблено методичні підходи до прогнозування обсягу фонду оплати праці та алгоритм його розрахунку у розрізі видів економічної діяльності, категорій працюючих та регіонів, а також організаційно-економічний механізм державного регулювання фонду оплати праці; визначено і науково обґрунтовано основні напрями його удосконалення з урахуванням особливостей перехідної економіки. Надані конкретні рекомендації щодо збільшення обсягів фонду оплати праці, розмірів заробітної плати та оптимізації чисельності й структури працівників.

Основні результати дисертації впроваджено в економічну практику при розробленні заходів щодо реформування системи оплати праці та реалізації Стратегії подолання бідності.

Ключові слова: заробітна плата, фонд оплати праці, вартість робочої сили, ціна робочої сили, мінімальна заробітна плата, прогнозування, механізм регулювання, оподаткування.

АННОТАЦИЯ

Дмитренко Н. Н. Научно-методические подходы к прогнозированию фонда оплаты труда в системе макропоказателей. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.02.03. – организация управления, планирование и регулирование экономикой. – Научно-исследовательский экономический институт Министерства экономики и по вопросам европейской интеграции Украины, Киев, 2005.

Диссертация посвящена теоретическим, методическим и практическим вопросам макропрогнозирования и совершенствования государственного механизма регулирования фонда оплаты труда.

В диссертационной работе проанализированы существующие методы прогнозирования заработной платы, а также действующий механизм государственного регулирования в сфере оплаты труда. На их основе разработаны методические подходы и алгоритм прогнозирования объема фонда оплаты труда на современном этапе экономического развития, а также конкретные рекомендации по совершенствованию государственной политики в области регулирования заработной платы.

Переход экономики Украины на качественно новый этап развития, характеризующийся стабилизацией и ростом производства, предопределил необходимость повышения качества и точности макроэкономических прогнозов. В первую очередь, это касается сферы оплаты труда, поскольку в процессе перехода к рынку вопросы прогнозирования фонда оплаты труда и заработной платы в основном остались за пределами научных исследований.

На основе изучения и классификации факторов, влияющих на формирование фонда оплаты труда, определения основных тенденций развития этого показателя и оценки эффективности государственной политики в сфере оплаты труда автором предложены несколько подходов к прогнозированию фонда оплаты труда и заработной платы в разрезе категорий работающих, видов экономической деятельности, регионов. Разработаны и представлены общая схема и алгоритм прогнозных расчетов. Внедрение таких методик в практику государственного прогнозирования позволит научно обосновывать величину фонда оплаты труда и размеры среднемесячной заработной платы на перспективу, исходя из намечаемых изменений темпов экономического развития и степени интенсивности государственного влияния на сферу оплаты труда. Обоснованный прогноз фонда оплаты труда явится научной базой для определения на перспективу объемов подоходного налога, платежей в фонды социального страхования, а также индикатором сбалансированности в обществе интересов основных участников производства.

Факторный анализ, оценка тенденций формирования и структуры фонда оплаты труда, а также изучение опыта других стран в области регулирования заработной платы позволили автору выявить основные проблемы в этой сфере, а также разработать концептуальные положения реформирования государственной политики заработной платы. В результате исследования, определены основные составляющие элементы государственного регулирования фонда оплаты труда: экономическое, правовое, организационное, информационное и программно-прогностическое обеспечение. Эффективными направлениями совершенствования этого механизма для превращения его в действенный фактор стимулирования отечественного производства должны стать: ускорение темпов приближения минимальной заработной платы к прожиточному минимуму, внедрение научно обоснованной единой тарифной сетки в бюджетной сфере, совершенствование механизма индексации и компенсации доходов населения, системы оплаты труда директоров государственных предприятий, налогообложения доходов физических и юридических лиц, системы отчислений на социальное страхование, научно-методического обеспечения оплаты труда, реформирование системы подготовки и переподготовки кадров, “детенизация” экономики и другие. Внедрение основных положений разработанного механизма позволит создать такие условия для развития фонда оплаты труда, при которых государству удастся задействовать максимальное количество факторов и резервов его роста, результатом чего станет существенное повышение уровня жизни населения и ускорение темпов экономического развития.

Принципиальные предложения работы использованы в аналитических разработках Министерства экономики и по вопросам европейской интеграции Украины, а также при подготовке ежегодных мероприятий по реализации Стратегии борьбы с бедностью, дополнительных мероприятий к Концепции дальнейшего реформирования оплаты труда, программного документа адаптации

Целей Тысячелетия в Украине, совершенствованию нормативно-правовой базы в сфере заработной платы.

Ключевые слова: заработная плата, фонд оплаты труда, стоимость рабочей силы, цена рабочей силы, минимальная заработная плата, прогнозирование, механизм регулирования, налогообложение.

ANNOTATION

Dmitrenko N.M. Scientific methodical approaches to forecasting of wages fund volume in a system of macroindices. – Manuscript.

Dissertation for a scientific degree of the candidate of economic sciences by speciality 08.02.03. – Organization of management, planning and regulation of economy. – Scientific Research Economic Institute under the Ministry of Economy and European Integration of Ukraine, Kyiv, 2005.

The dissertation is devoted to the theoretical, methodical and practical issues of forecasting of wages fund volume in the system of economic indicators at a macro level and to improvement of State regulation of the wage and salary system under conditions of growing economy.

In the dissertation the economic essence of categories of payment for labour is revealed, in particular, their place in the National Accounts System is determined; the key factors, which exert influence upon wages fund volume, and conceptual approaches to forecasting and regulation of payment for labour are researched; the analysis of dynamics and structure of wages fund is carried out. Methodical approaches, algorithm of calculation of wages fund volume, economic mechanism of State regulation of the wages fund are worked out; the main directions in the development of this mechanism are determined and scientifically grounded considering features of transitional economy. The detailed recommendations for the wage increase and optimization of labour force quantity are proposed.

The main results of the dissertation were practically realized in the elaboration of measures concerning reformation of the wage and salary system and realization of Strategy of overcoming poverty.

Key words: wages, wages fund, value of labour power, price of labour power, minimum pay, forecasting, mechanism of regulation, taxation.